

ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА МЕҲНАТ БОЗОРИДА ЯШИЛ ИШ ЎРИНЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Асқарова Муҳаббат

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
“Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг
илмий асослари ва муаммолари” илмий-тадқиқот маркази
ORCID: 0009-0002-0121-7925
muxabbat.asqarova@bk.ru

Аннотация. Ушбу мақолада яшил иқтисодиётга ўтиш шароитида яшил иш ўринларини ташкил қилиш, уларнинг турлари ва хусусиятлари, келажакда истиқболли касблар эканлиги ҳақида ва яшил иш ўринларини умумий бандликдаги хиссаси ва келажакда яратиладиган иш ўринлари ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: яшил иқтисодиёт, яшил иш ўринлари, яшиллаштириш, шаҳар инфратузилмаси, яшил инфратузилма, атроф-муҳит, янги иш ўринлар, бандлик, малакали ишчи кучи, яшил бўлмаган иш ўринлари.

СОЗДАНИЕ ЗЕЛЕННЫХ РАБОЧИХ МЕСТ НА РЫНКЕ ТРУДА В ЗЕЛеноЙ ЭКОНОМИКЕ

Асқарова Муҳаббат

Научно-исследовательский центр
«Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана»
при Ташкентском государственном экономическом университете

Аннотация. В статье рассматривается создание зеленых рабочих мест в контексте перехода к зеленой экономике, их типы и характеристики, их потенциал как перспективных профессий в будущем, а также вклад зеленых рабочих мест в общую занятость и рабочие места, которые будут созданы в будущем.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленые рабочие места, озеленение, городская инфраструктура, зеленая инфраструктура, окружающая среда, новые рабочие места, занятость, квалифицированная рабочая сила, незеленые рабочие места.

CREATING GREEN JOBS IN THE LABOR MARKET IN A GREEN ECONOMY

Askarova Mukhabbat

Scientific Research Center "Scientific Foundations and Problems
of the Development of the Economy of Uzbekistan"
under Tashkent State University of Economics

Abstract. This article discusses the creation of green jobs in the context of the transition to a green economy, their types and characteristics, their potential as future professions, and the share of green jobs in total employment and jobs to be created in the future.

Keywords: green economy, green jobs, greening, urban infrastructure, green infrastructure, environment, new jobs, employment, skilled labor, non-green jobs.

Кириш.

Биз яшаётган дунёнинг хилма-хиллигини, ҳар бир мамлакатнинг миллий шароитлари ва барқарорликларининг ўзига хослигини акс эттиради. Лекин ўрганилган манбалар яшил иқтисодиётнинг ягона модели ёки йўли мавжуд эмаслигини кўрсатади. Яшил иқтисодиётга ўтиш иқтисодиёт миқёсида катта ва технологик ўзгаришларни ёки ҳеч бўлмаганда энергетика, шаҳар инфратузилмаси, транспорт, саноат ва қишлоқ хўжалиги каби иқтисодий тармоқларни “яшиллаштиришни” яратади.

Дунё янада барқарор келажак сари ўз йўлида борар экан, ишчилар янги яшил кўникмаларга эга бўлиш кераклигини талаб қилади. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Атроф-муҳит бўйича дастури (wэдосс.unep.org, n.d.) яшил иқтисодиётга ўтиш даврини таъминлаш учун малакали ишчи кучини яратиш муҳимлигини таъкидлади. Бу жараён ҳар қачонгидан ҳам тезроқ содир бўлсада, у ҳали ҳам тез эмас деб ҳисоблайди.

Халқаро меҳнат ташкилоти маълумотларига кўра, агар яшил иқтисодиётни ривожлантириш бўйича тўғри сиёсат йўлга қўйилса, 2030 йилга бориб дунё бўйлаб тахминан 24 миллион янги иш ўрни яратилиши мумкин (ILO, n.d.). Ушбу баёнот сўнги беш йил ичида “LinkedIn” корпорациясида (LinkedIn, n.d.) яшил иш ўринлари сонининг ҳар йили 8% ўсиши билан акс эттирилган. Шу билан бирга, яшил истеъдодларнинг глобал улуши ҳар йили атиги 6% га ўсмоқда.

Барқарорлик соҳасида ишлаш ҳақида гап кетганда, бизга кўпинча қуёш панеллари бўйича мутахассис ёки шамол турбинаси муҳандиси каби касбларни тасвирлаб беришади. Аслида, яшил кўникмалар деярли ҳар бир соҳани қамраб олади ва турли шаклларда келади.

Адабиётлар шарҳи.

Барқарор ривожланиш ва Европанинг самарали, айланма иқтисодиётга ўтиши нуқтаи назаридан Сулич ва Рутковска (2019) ишсизлик муаммосини ҳал қилиш учун яшил иш ўринларини яратишни таклиф қилади. Аслида, яшил иш ўринлари янги технологияларнинг пайдо бўлиши ва ривожланиши ва шу билан бирга анъанавий иқтисодиётда ифлослантирувчи моддаларни ишлаб чиқариш ва ютиш мувозанатига эришишга уриниш натижасидир.

Яшил иш ўринларининг ўзига хос сектори сифатида — Сулич ва Солодучо-Пелс (2022) яшил иш ўринларини яратишда учта таъсир ўзгарувчисини — стратегик бошқарув йўналишларини аниқлаган моделни ишлаб чиқди: хусусий инвестициялар, иш ўринлари ва айланма иқтисодиёт соҳалари билан боғлиқ ялпи кўшилган қиймат; ва қайта ишлаш ва иккиламчи хом ашёдан фойдаланиш ва биологик чиқиндиларни қайта ишлашга қаратилган патентлар. Шундай қилиб, улар айланма иқтисодиёт контсепциясини амалга ошириш зарур деб ҳисоблашади. Яшил иш ўринлари технологик ўзгаришлар ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва ресурсларни бошқариш фаолиятига инвестициялар туфайли кўпайди ва айланма иқтисодиётни амалга ошириш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ва иқтисодий инқирозларни ҳал қилиш учун воситалар сифатида ишлатилиши мумкин. Морено-Мондежаг ва бошқалар (2021) яшил иш ўринлари сони ёки уларни компания даражасида яратиш эҳтимоли айланма иқтисодиёт томонидан танланган стратегия турига қараб фарқ қилишини исботлайди.

Сонг ва бошқалар (2021), Жанубий Кореянинг меҳнат бозоридаги онлайн ёллаш хизматларини таҳлил қилиб, яшил иш ўринларига талаб ва таклиф ўртасидаги номувофиқлик иш ҳақи, вақтни синхронлаштириш, минтақалар ва тармоқлар нуқтаи назаридан сезиларли эканлигини кўрсатди. Иш жойларининг мос келмаслиги меҳнат унумдорлигига таъсир қилиши ва яшил меҳнат бозорида ишсизликнинг кўпайишига олиб келиши мумкин. Тадқиқот шуни кўрсатадики, Жанубий Кореядаги яшил иш

ўринларининг аксарияти сув ва ҳаво сифати билан боғлиқ ва улар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик атроф-муҳит сифатини ошириши, ишсизлар сонини камайтириши ва иш ўринлари ва бизнес орқали барқарорликни ошириши мумкин. Сулич ва Зема (2018) яшил иқтисодиётга ҳам, янги давлат бошқаруви назариясига ҳам нисбатан мувозанатли ва барқарор ривожланишни баҳолаш кўрсаткичи сифатида яшил иш ўринларининг ролини қўллаб-қувватлайди. Шу сабабли, улар ўз таҳлилларида яшил иш ўринларининг ўлчаш мумкин бўлган таърифи зарурлигини таъкидладилар.

Тадқиқот методологияси.

Илмий тадқиқот олиб бориш жараёнида қиёсий таҳлил, гуруҳлаш, тизимли ёндашув, умумлаштириш, статистик таҳлил, абстракт-таҳлилий усуллар ва бошқалардан фойдаланилди.

- тадқиқотнинг дастлабки босқичидан унинг охиригача босқичига қиёсий таҳлили, статистик таҳлил, тизимли ёндашув усулидан фойдаланилди, шунинг натижасида илмий хулосалар қилинди;

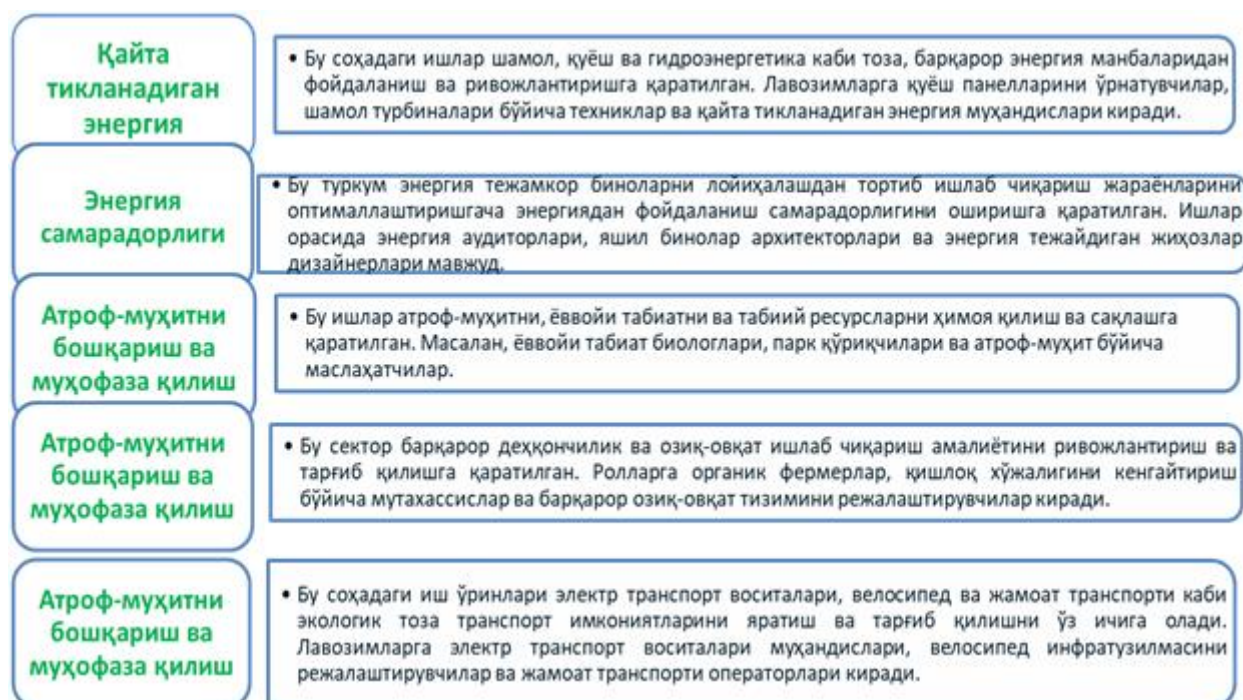
- маълумот, кўрсаткичларни таҳлил ва синтез қилишда статистик усуллардан фойдаланилди ва аҳамиятли муҳим томонлари изоҳлаб ўтилди.

Таҳлиллар ва натижалар муҳокамаси.

Яшил иш ўринлари (ILO, n.d.) - бу ишлаб чиқариш ва қурилиш каби анъанавий тармоқларда ёки қайта тикланадиган энергия ва энергия самарадорлиги каби янги, ривожланаётган яшил секторларда бўлсин, атроф-муҳитни сақлаш ёки тиклашга ҳисса қўшадиган муносиб иш жойлари. Яшил иш ўринлари - бу табиий муҳит сифатини сақлаш ёки тиклашга қаратилган позициялар.

“LinkedIn” корпорацияси глобал яшил иш ўринлари хисоботида яшил иш ўринларини икки гуруҳга бўлиб изоҳлайди:

- яшил иш ўринлари;
- яшил бўлмаган иш ўринлари.

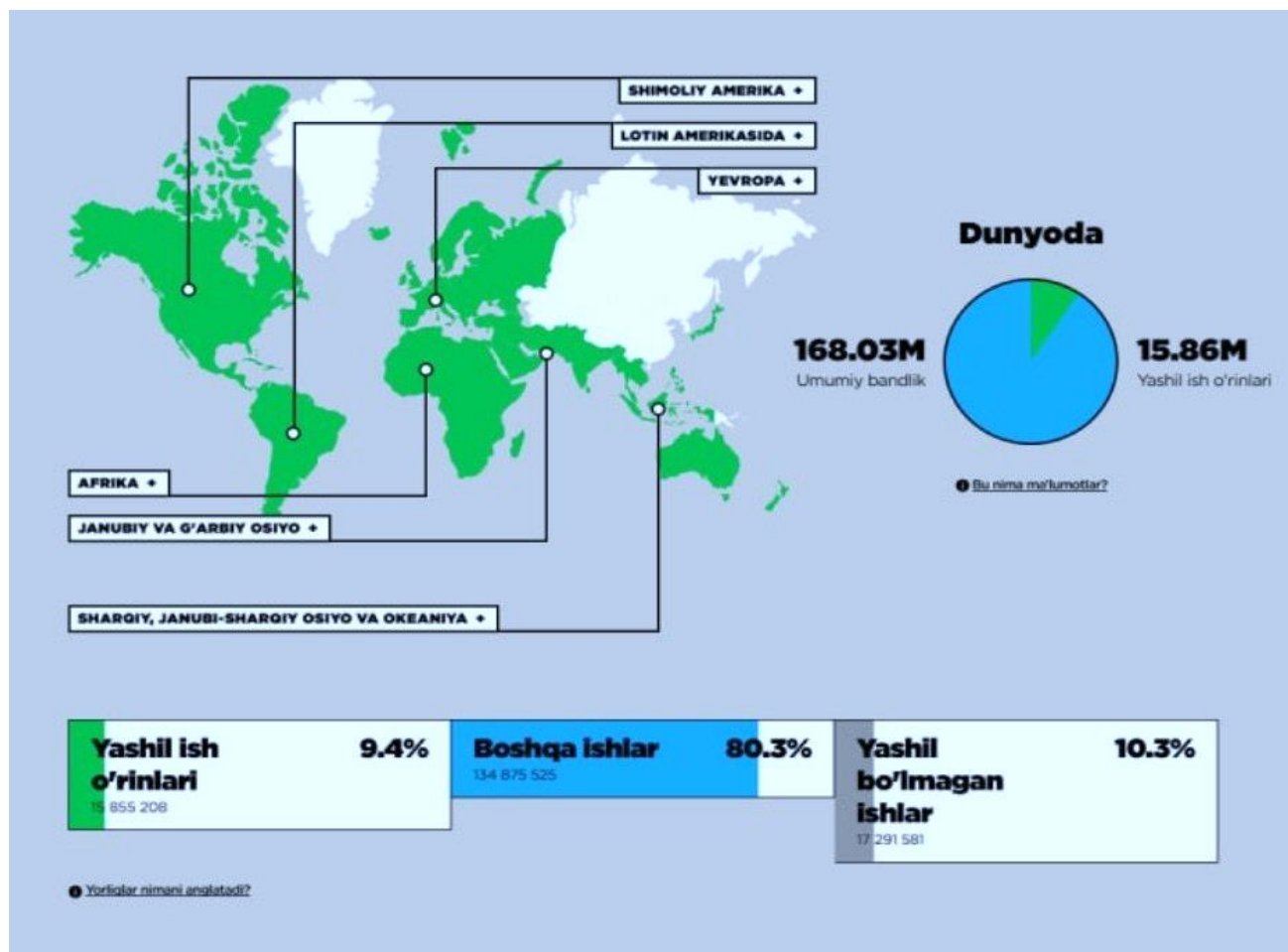

1-расм. Яшил иш ўринларининг турлари

Манба: ўрганилган интернет маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилди.

1-расмдан кўришиб турибдики яшил иш ўринлари 5 турга бўлиниб деярли иқтисодиёт тармоқларининг барча тармоқларини ўзида қамраб олган. Яшил ишларни яшил кўникмаларсиз бажариш мумкин эмас, кўкаламзорлаштириш ишлари яшил кўникмаларсиз бажарилиши мумкин, лекин уларга таянади ва яшил бўлмаган ишлар умуман яшил кўникмаларни талаб қилмайди.

Энг тез ривожланаётган яшил кўникмалар экотизимларни бошқариш, атроф-муҳит сиёсати ва ифлосланишнинг олдини олишдир. Самарали ва инклюзив яшил ўтиш учун атроф-муҳитни масъулият билан бошқаришдан ташқари, тоза энергия, барқарор молия, қурилиш, технология ва шаҳарсозлик бўйича кўникмалар ҳам талаб қилинади. Бундан ташқари, LinkedIn ҳисоботида парк менежерлари, маълумотлар бўйича олимлар ва соғлиқни сақлаш ходимлари каби иш жойлари яшил кўникмаларни тобора кўпроқ талаб қиладиган ноанъанавий яшил иш ўринларига мисол сифатида эслатиб ўтилган (indeed.com, n.d.).

2-расм. Яшил иш ўринларининг аҳоли бандлигидаги ҳиссаси (C40 Cities, n.d.)

Яшил иқтисодиётда яшил кўникмалар фақат қайта тикланадиган энергия соҳасида ишлайдиганлар учун ажратилмайди - улар ҳамма жойда бўлади. Мутахассисларнинг фикрига кўра яшил ўтиш узоқ муддатда муваффақиятли бўлиши учун ишчилар малакасини ошириш, инфратузилмани ҳозирдан амалга оширилиши зарур деб ҳисоблашади.

Халқаро стандартлар малакали ишчиларга бўлган талаб ва ушбу кўникмаларга эга одамларни таклиф қилиш ўртасидаги тафовутни бартароф этишга ёрдам беради. Шубҳасиз, Халқаро стандартлар меҳнат бозорининг бу мисли кўрилмаган метаморфозида аллақачон марказий ўрин тутуди, шунингдек самарали мулоқот ва тараққиёт учун асос яратади. Яшил кўникмаларни иш жойига киритишни тезлаштириш

учун, уларнинг ривожланишига бошидан бошлаб киритиш орқали Халқаро стандартлардан кенгроқ фойдаланиш таклиф этилади.

Яшил кўникмаларнинг ISO стандартларига киритилиши нафақат уларнинг оммавий қабул қилинишини рағбатлантиради, балки компанияларга қайси кўникмаларни қаерда кераклигини аниқ аниқлаш имконини беради. Шунда уларнинг ишчилари меҳнат бозорида мақсадли ҳаракат қилишлари мумкин. Иш берувчилар учун энг муҳим яшил кўникмаларни номзодлар учун энг муҳимлари билан солиштирганда, фақат 50% мос келади (generation.org, n.d.). Умумий стандартлар талаб қилинадиган кўникмалар ва мавжуд кўникмалар ўртасидаги тафовутни бартараф этишга ва яшил ўтишни ҳамма учун муваффақиятли қилишга ёрдам беради.

Дунё бўйлаб яшил иш ўринларини ташкил қилиш ва уни оммалаштириш тус олмақда. Табiiй ресурсларни чекланганлиги, уларнинг аксарят қисмини қайта тикланмаслиги ёки қайта тикланган ҳолда ҳам узоқ йилларни талаб қилади.

Дунёда аҳолининг умумий бандлиги 168,03 мил ташкил қилса, шундан 15,86 мил.ни яшил иш ўринларига тўғри келади. Бу кўрсаткич умумий бандликни атиги 9,4% ини ташкил этади.

Кўпчилик ҳозирги тараққиёт суръатидан ортда қолиб кетганини ҳис қилмоқда. Айниқса, 35-50 ёш ўртасидаги аҳоли қатлами. Ишчиларнинг ярмидан кўпи яшил ўтиш келажакда иш топишни қийинлаштиришига ишонишади. Аслида яшил кўникмалар деярли ҳар бир соҳани қамраб олади. Ишловчилардан эса янгиликларни тез ўзлаштиришни, мослашувчанликни оширишни талаб қилади.

1-жадвал

Дунё минтақаларида жами бандликда яшил иш ўринларининг улуши
(C40 Cities, n.d.)

Минтақа	Шаҳарлардаг и жами бандлик	Яшил иш ўринлар и	Яшил иш ўринлар и %	Бошқа иш ўринлар и	Бошқа иш ўринлар и %	Яшил бўлмаган иш ўринлар и	Яшил бўлмаган иш ўринлар и %
Африка	18 964 516	2 256242	11,9	14656550	77,3	2051728	10,8
Шарқий, Жанубий –Шарқий Осиё ва Океания	35922602	3268059	9,1	28878971	80,4	3764871	10,5
Европа	30450648	2311836	7,6	26849390	88,2	1289467	4,2
Лотин Америкас и	27840703	3049695	11,0	22604856	81,2	2186153	7,9
Шимолий Америка	39794432	3369870	8,5	32602581	81,9	3821984	9,6
Жанубий ва Ғарбий Осиё	15060069	1599506	10,6	9283177	61,6	4177378	27,7
Жами	168032970	15855208	9,4	134875525	80,3	17291581	10,3

Яшил истеъдодлар қандай ривожланаётгани ва яшил кўникмалар мавжуд бўлган жойларда сезиларли бўшлиқлар мавжуд. Булар географик жойлашув, жинс, авлодлар ва таълим даражаси бўйича содир бўлади. Мисол учун, кам даромадли мамлакатлар ўз ишчи кучини янада гуллаб-яшнаган мамлакатларга қараганда секинроқ суръатда кўпайтирмоқда.

Яшил кўникмаларга сармоя киритиш орқали иш берувчилар, ҳукуматлар ва глобал ишчи кучи яшил иқтисодиётга ўтиш адолатли ва ҳамма учун адолатли бўлишини

таъминлашга ҳисса қўшиши мумкин, шунда ҳеч ким ортда қолмайди. Жамият сифатида биз ҳаммамиз яшил ўтиш фақат бир нечта омадли одамларга фойда келтирмаслигини таъминлашимиз керак. Халқаро стандартлар ҳар бир киши амал қилиши мумкин бўлган асосни яратиш орқали бўшлиқларни бартараф этишга ёрдам беради.

Бундан ташқари яшил иш ўринлари ишлаб чиқариш ва қурилиш каби анъанавий тармоқларда ёки қайта тикланадиган энергия ва энергия самарадорлиги каби янги, ривожланаётган яшил секторларда бўлсин, атроф-муҳитни сақлаш ёки тиклашга ҳисса қўшадиган муносиб иш жойларини ташкил этишни назарда тутати.

Яшил иш ўринлари :

- Энергия ва хом ашё самарадорлигини ошириш;
- Иссиқхона газлари чиқиндиларини чеклаш;
- Чиқиндиларни ва ифлосланишни минималлаштириш;
- Экотизимларни ҳимоя қилиш ва тиклаш;
- Иқлим ўзгариши оқибатларига мослашишни қўллаб-қувватлашга ёрдам беради.

Корхона даражасида яшил иш ўринлари маҳсулот ишлаб чиқариши ёки атроф-муҳитга фойда келтирадиган хизматларни тақдим этиши мумкин, масалан, яшил бинолар ёки тоза транспорт. Бироқ, бу яшил маҳсулотлар (маҳсулотлар ва хизматлар) ҳар доим ҳам яшил ишлаб чиқариш жараёнлари ва технологияларига асосланмайди. Шунинг учун яшил иш ўринлари экологик тоза жараёнларга қўшган ҳиссаси билан ҳам ажралиб туриши мумкин. Масалан, яшил иш ўринлари сув сарфини камайтириши ёки қайта ишлаш тизимини яхшилаши мумкин. Шунга қарамай, ишлаб чиқариш жараёнлари орқали аниқланган яшил иш ўринлари экологик товарлар ёки хизматларни ишлаб чиқариши шарт эмас.

Ишлаб чиқариш нуқтаи назаридан яшил иқтисодиёт тармоқларида бандлик ва экологик тоза жараён нуқтаи назаридан барча секторлардаги иш функциялари ўртасида фарқни ажратиш мумкин. ХМТ учун яшил иш ўринлари чизиқли ҳудудга тўғри келадиган барча ишлардир. Яъни, табиий муҳит сифатини сақлаш ёки тиклашга қаратилган ёндошувлар назарда тутилади.

АҚШ Меҳнат статистикаси бюроси яна яшил иш ўринларини атроф-муҳитга фойда келтирадиган ёки табиий ресурслардан фойдаланишни камайтирадиган товарлар ёки хизматларни таклиф қиладиган ёндошувлар сифатида ажратади. Бундан ташқари, агар у компаниянинг ишлаб чиқариш жараёнларини кўпинча камроқ табиий ресурслардан фойдаланган ҳолда экологик хавфсизроқ қилишга ёрдам берадиган вазифаларни ўз ичига олса, ишни яшил иш ўрни деб таснифлайди.

Яшил ишнинг асосий хусусиятлари (indeed.com, n.d.) қуйидагилардан иборат:

- Контаминация ва чиқиндиларни минималлаштириш
- Иссиқхона газлари чиқиндиларини камайтириш
- Иқлим ўзгаришига мослашишга ҳисса қўшиш
- Турли экотизимларни ҳимоя қилиш ёки тиклаш
- Энергия ва хом ашёдан фойдаланиш самарадорлигини ошириш
- Ифлосланишни камайтириш ва олиб ташлаш
- Материалларни қайта ишлаш ва қайта ишлаш
- Қайта тикланадиган энергия ва энергия самарадорлигини ошириш
- Табиий ресурсларни сақлаш
- Аҳолини атроф-муҳит масалалари бўйича тушунтириш

Яшил иш ўринларининг кўпчилигини ишлаб чиқариш, тадқиқот ва ишланмалар, қишлоқ хўжалиги ва хизмат кўрсатиш соҳаларида ёки атроф-муҳит сифатини сақлаш ва тиклаш учун ишлайдиган бошқа соҳаларда топишингиз мумкин. Ушбу ишлар қайта тикланадиган энергия ишлаб чиқариш, энергия самарадорлиги ёки атроф-муҳитни бошқаришга қаратилган ташкилотларда ҳам кенг тарқалган.

Демак хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкин-ки, аҳолининг ўсиши, иқлимнинг ўзгариши, табиий ресурсларнинг чекланганлиги ва улардан фойдаланиш долзарб муаммоларга олиб келаётганлигини инобатга олганда яшил иш ўринларининг аҳамияти ҳеч қачон бу қадар муҳим бўлмаган. Шундай экан:

- яшил иш ўринларини яратиш замонавий дунёда асосий муаммо ҳисобланади;
- яшил иқтисодиёт нафақат иқлим ўзгаришига қарши курашда ёрдам беради, балки бандлик ва ривожланиш учун янги имкониятлар яратади;
- яшил иш ўринлари ҳозирги экологик муаммоларни ҳал қилиш ва келажак авлодлар учун барқарор келажакни таъминлашда муҳим аҳамитга эга;
- яшил иш ўринлари яшаш тарзимиз ва атроф-муҳит билан ўзаро муносабатимизни ўзгартириш учун ҳал қилувчи омил ҳам ибўлиши мумкин;
- яшил иш ўринлари янги саноат ва бозор имкониятларини яратиш орқали иқтисодий ўсишга ёрдам беради;

Энг асосийси табиатни муҳофаза қилиш ва атроф-муҳитни бошқаришга қаратилган яшил иш ўринлари йўқолиб бораётган турлар ва экотизимларни ҳимоя қилишга, сайёрамизнинг табиий меросини сақлашга ёрдам беради. Яшил инфратузилма ва технологияларни ривожлантиришга устувор аҳамият бериш нафақат экологик барқарорликка ёрдам беради, балки иқтисодий ўсишни рағбатлантиради, тадбиркорлар ва ишчилар учун янги имкониятлар очади. Шунинг учун янада барқарор ва фаровон келажак қуриш учун яшил иш ўринларини яратишда ҳаммани биргаликда ҳаракат қилиши мақсадлироқ деб ҳисоблаймиз.

Адабиётлар/Литература/References:

C40 Cities (n.d.) **[PDF Report]**. [online] Available at: <https://c40.my.salesforce.com/sfc/p/#36000001Enhz/a/Vo0000007wX7/vbeCNocHp734fpguemabzltmcJHvt0semSzLiRnKoi4>.

Generation (n.d.) *The importance of green jobs: why they matter and how to get started*. [online] Available at: <https://www.generation.org/news/the-importance-of-green-jobs-why-they-matter-and-how-to-get-started/>.

Indeed (n.d.) *What are green careers?*. [online] Available at: <https://www.indeed.com/career-advice/finding-a-job/green-care>.

International Labour Organization (n.d.) *24 million jobs to open up in the green economy*. [online] Available at: <https://www.ilo.org/resource/news/24-million-jobs-open-green-economy>.

International Labour Organization (n.d.) *What is a green job?*. [online] Available at: <https://www.ilo.org/resource/article/what-green-job>.

LinkedIn Economic Graph (2022) *Global Green Skills Report 2022 Annex*. [online] Available at: <https://economicgraph.linkedin.com/content/dam/me/economicgraph/en-us/global-green-skills-report/global-green-skills-report-pdf/li-green-economy-report-2022-annex.pdf>.

Moreno-Mondéjar, L., Triguero, Á. and Cuerva, M.C., (2021). *Exploring the association between circular economy strategies and green jobs in European companies*. *Journal of Environmental Management*, 297, p.113437.

Song, K., Kim, H., Cha, J. and Lee, T., (2021). *Matching and mismatching of green jobs: A big data analysis of job recruiting and searching*. *Sustainability*, 13(8), p.4074.

Sulich, A. and Rutkowska, M., (2019). *Green jobs as an unemployment solution*. In: *16th International Conference on Environmental Science and Technology, Rhodes, Greece, 4–7 September 2019*. p.00104. Available at: <https://cest2019.gnest.org/proceedings>

Sulich, A. and Sołoducho-Pelc, L., (2022). *The circular economy and the Green Jobs creation*. *Environmental Science and Pollution Research*, 29, pp.14231–14247.

Sulich, A. and Zema, T., (2018). *Green jobs, a new measure of public management and sustainable development*. *European Journal of Environmental Sciences*, 8, pp.69–75.

UNEP (n.d.) *Глобальный экологический отчет*. [online] Available at: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/35070/ГГЕГЖ.pdf>.